Szívünk tájai. Gondolatok a JESZ Baal és Örömöcskék, vétkecskék című előadásait látva

[1]

JESZ: Baál

Még 21 éves sem volt Brecht, amikor néhány nap leforgása alatt megírta első színművét. Az, hogy mindez fogadásból történt-e, elhanyagolható, mert valami, sok minden, alig elviselhető feszültséggel kavaroghatott benne, s ennek a lelki-szellemi tartalomnak formát kellett adnia. Ez még akkor is így van, ha azt tapasztaljuk, hogy a Baál a formátlanság drámája, amennyiben a szenvedély, az elégedetlenség, a tiltakozás minden formát elutasít és pusztulásra ítél. Egy mindenben csalódott, úttalanságra kárhoztatott fiatal művész végletekig fokozott Sturm und Drangjáról van itt szó, s ez akkor is hangsúlyozható, ha az író munkásságának szinte egészét a nehezen megfejthető és provokatív Sturm und Drang megnyilvánulásnak tekintenénk.

A nevét a darab címének is adó Baál, a költő, a benne lévő vadságot és őserőt korlátlanul érvényesíti, ez a vadság és erő korlátlanul érvényesül is, más kérdés, hogy az a szenvedély, ami benne tombol valami végzetes kialakulatlanságnak a következménye-e, vagy pedig a (szubjektíve)

valamin túli, a mindenen túljutott embernek a reakciója-e.

Egyetlen célja, és ezt a célt összességében sikerrel beteljesíti, hogy mindent és mindenkit megbűvöljön, megbabonázzon, semlegesítsen, s főként maga alá gyűrjön: s itt tulajdonképpen édes mindegy, hogy fizikai szellemi, érzelmi természetű akcióról van-e szó, vagy szexusról – persze ez utóbbi dominál, egyfajta látványosságot, az ember érzelmi életének labilitását demonstrálva, amikor is a férfi/nő kapcsolatok végzetes sebezhetőségére is gondolhatunk. Céljának elérésében mindenekelőtt a szex és a drog (itt: = pálinkaivás) segítik, ezek fokozzák föl ellenállást, szembeszegülést nem ismerő akaratát. Kizárólag a saját szabályait ismeri és ismeri el, és mégis meg tudja törni a vele szembeszegülőket. Pedig nem eleve bábok állnak vele szemben, akik egy pillanatig, vagy nagyon eltemetetten mintha tudatában lennének, hogy föladták. De úgy látszik, hogy a zsenialitás és az erő olyan helyzeteket tud létrehozni, amikor kiderül, hogy az ösztönök páratlanul értékes valuta, különösen fiatal emberek esetében, de nem kizárólag náluk - vele bármi megvásárolható és odadobható. Az is világos, hogy mindannyian szeretetre vágynak, de a főszereplő által fogalmazott forgatókönyv, ami a világgal szembeni megvetés szavaival íródik (és nem alaptalan ez a megvetés: gondoljunk az őt dicsőítők, majd éppen ezzel kihasználni akarók alantas szándékaira) ezt nem teszi lehetővé. Ugyanakkor, ez a világgal szembeni megvetés, bármennyire is sejthetnénk/kutatnánk gyökereit, a főszereplő egész lényét ellentmondást nem tűrően kitöltő eredendően létező ideális világnak a tételezéséből következik. Másképpen szólva Baál abszolút költő: Brecht olykor meghökkentően varázsos (ezek nem feltétlenül szépek) szavakat ad a szájába. (Van olyan vélemény, amely egyenesen Rimbaud lázas vízióival, önpusztító gesztusaival rokonítja alakját.)

A darab nyomán számos nyugtalanító kérdéssel találkozunk. Például azzal, hogy valóban ilyen kiszolgáltatottak és tehetetlenek lennénk önmagunkkal (másokkal) szemben? Vagy: hol kell megvonnunk a határokat (és bizony: mi az, amit ún.„tabunak” tanácsos tekintenünk)? Lehet-e az embernek, és ha mégis muszáj, meddig önmaga mennyországában (=poklában) tartózkodnia?

Ki mentheti meg lelkeinket? Miben jelölhető meg élet és költészet kapcsolatának lényege? Lehet – e a fároszként világító, tündöklő szavakat, gondolatokat, eszközként használni az élet gyakorlatában, vagy pedig azoknak semmi közük az élet gyakorlatához, viszont ha ez szem elől téveszti jelző fényüket, akkor előbb vagy utóbb menthetetlenné válik a helyzete?

Mindezek nehezen megkerülhető kérdések, ugyanakkor a darab során jogosan támadhat az az érzésünk, hogy a behódoltatás-behódolás/reakciók során már-már laboratóriumi tisztaságú szituációknak vagyunk a tanúi: az erő érvényesítése, a kapitulációk következményeképpeni tehetetlenség (főleg nőalakok), a tanácstalanság és a tehetetlen düh (sokak részéről) végeredményben hasonló „program” szerint követik egymást. Ez persze összefügg azzal , hogy Brecht korának (életkorának ti., és az l92o körüli évek művészeti törekvéseinek) megfelelően nem a történések, alakok motivációra kíváncsi, hanem mindenekelőtt arra, hogy a bizonyos szituációba helyezett emberek miként mozognak, reagálnak, cselekszenek. Kétségtelen, hogy ez a bizonyos szempontból mégis csak kívülállás nagyobb lehetőséget ad a felhőtlenül szabad és elsöprő protestre, indulatra, de ami az egyik oldalon statikus, a másikon kiélezetten dinamikus, ez a kiélezettség azonban egyúttal tételszerűvé lesz és így kiemel az életszerűségből. Ugyanakkor a metszéspontokon kíméletlen élességgel világít rá a prózai, a mindennapi ember mindennapjainak ellentmondásaira, gyengeségeire, megalkuvásaira, és így ha tetszik, ha nem, legalább is remélhetőleg, tisztázó szembenézést provokál időtől, nemtől, helytől, alkalomtól függetlenül.

A rendező, Zakariás Máté érzékenyen reagál a darab által felvetett abszurditásokra, mint ahogy a (főként virtuálisan létező) aktualitásokra is. Ennek megfelelően nagy figyelmet fordít a hatáselemekre, amelynek eredménye az erőteljes, olykor hatásosan sokkoló előadás – s ez nem csak annak felismerése, hogy a Baál, mint Brecht szinte egész életműve is akár, egy nagy effektnek

fogható fel.

Számos jelenet és színészi alakítás marad meg a nézőben, s a tanulság, mi szerint nem is az lenne a legnagyobb baj, hogy az emberekben indulatok kavarognak, feszültségek, akár gyűlölet gyötrik őket, hanem az, hogy a megcsúszott, leépült vásári figurák belső világa még ideiglenesen sem tud összeállni, rendeződni, még hozzávetőlegesen sem. Így a játék helyszíne, a fehér paravánok előtti (valószínűleg) belső tér, a folyópart, majd a hátul a paravánok kinyílása után feltáruló erdő és tovább, képtelen és meghökkentő jeleneteknek a tanúja. Itt vagy ott történik a lányok (és a barát) legyűrése, az éjjeli ivók, kártyázók kétségbeesetten ordenáré jelenete, vagy a folyóban való úszás, s mivel itt a vizet föld és kavics helyettesíti, nem indokolatlanul asszociálhatunk a mocsokra és a szennyre – kinek juthatna itt eszébe tiszta (folyó)vízre gondolni. A címszerepet alakító, frizurájával és arcélével Mefisztóra hajazó Szabó Márk József mozdulatainak, mozgásának, kitöréseinek dinamikájával hitelesíti Baál alakját, aki valahol tudatában van elveszettségének, hiszen van valahol, de nincs helye, ha elismerik, azzal egyenlő, hogy kihasználják, ha kezdeményez, mégis alulmarad, akaratának érvényesítése gyengeségét fedi föl, mindent átfogó értelme pedig cserben hagyja az észt. Szikár jellemű, de megalkuvó barát, Ekart (Kuti Gergely) az ösztönélet kísérleti alanyaiként szereplő egyébként kedves lányok, az ártatlanka Johannesek és Johannák, a Baált szereplésre buzdító és kihasználni szereplésre buzdítók s mindjárt nyerészkedni akarók veszik körül, hitelesen megformált romlottsággal – vagy megromlással.

Az emberből néha kijön az állat – állapítja meg az egyik szereplő, a másik pedig a darab vége felé mondja ki a szentenciát: az a baj, hogy nem értünk semmit. S ez tényleg baj, amiben az egyetlen pozitívum az lehet, hogy ez a felismerés megfogalmazódott, és nem hagy nyugodni senkit, aki tud róla, remélhetőleg. A feloldás tehát nehéz, de a rendezés szerencsés megoldást talál, amikor az eredeti befejezéstől eltérően a halott Baál búcsúztatására frivol hangú dalocskát adnak elő a főszereplőt körülvevő, ha kell holtukból is föltámadott szereplők, mindenek előtt közönyüket, nemtörődömségüket tanúsítva ezzel…Baál mindenestől elfelejtetett, s miért ne, pont ilyen dalocska lett belőle. Nem érdemes szépíteni a dolgot, mindez nem jó hír - az viszont biztos, hogy marad, de nem közhelyesen értelmezve! már megint csak a remény.

JESZ: Örömöcskék, vétkecskék

Kigöngyölnek egy drapp drapériából, óvatosan kiforgatnak egy lányt: így kezdődik az Örömöcskék, vétkecskék előadása. Aztán kiderül (várhatóan, s a várhatón fölül), hogy ebből a szép lányból, mindenféle átváltozások során szépség, ígéret, titok, gyönyörűség, gond, öröm lesz, égi és földi, test és lélek, ábránd és valóság, kitárulkozás és elrejtettség, vonzalom és… és még annyi más. Aztán megjelennek, fiatalemberek, és nem annyira fiatalok is, akikről lényegében ugyanez elmondható - de azért egy kicsit mégis másképpen persze.

Mindez pedig azért lehetséges így, egybefogva, mert az Örömöcskék, vétkecskék témája a szépséges szerelem, azaz ízetlenebb, de tárgyilagosabb nyelven a férfi/nő kapcsolat, minden kavartságával, kavarodásával és a mélyből fel-felcsillámló tisztaságával.

Vetített háttér (csillagos ég, népi szőttes, varrottas, madár és növénymotívumok, deszkakerítés láthatók rajta) előterében, olykor az ismét előkerülő drapériák közt bújócskázva, előbukkanva, szépséges hangzatok kíséretében kibontakozik egy sokszínű világ, a szerelem, az életöröm világa.

Amelynél azonban kevés bonyolultabb, talányosabb dologgal találkozik az ember, csalitosaiban, ösvényein, fordulóiban, vagy éppen pusztaságán boldogság, hűtlenség, gyönyör, halál, irigység, odaadás, káröröm, jóság és ördög és még annyi más várhat az emberre, s ki tudná mikor és miért. Hol a jó Isten segítségét várja/kívánná az ember, hol az ördög kísértését, közeledtét tapasztalja, féli, s ez utóbbi, nem tréfa, az állhatatlanság bizonyítékaként meg is jelenik, személyesen. Ki mondhatná meg, hogy ez így van-e a legjobban, az viszont bizonyos - a látottak arról győznek meg - hogy így van, így egyensúlyos és így igaz. A fergeteges és méltóságos lejtésű táncok, csujjogatók, a pantomimszerű életképek, a hol vastagon vaskos (ún.„szókimondó”), hol szelíd fénnyel világító történések, a mesék hullámzása újra és újra ezt hozza elő. Az egyik, tájszólásban, ízesen előadott mese szerint maga Ádám kéri az Urat (egy idő után persze), hogy venné vissza tőle az asszonyát, aztán visszakéri, s megint, míg rá kell jönnie, hogy nincs más lehetőség, mint a Fönnvaló intését betartani („tűrjétek el egymást!”), meg hát az is be kell látni, hogy:”se vele, se nélküle.” A másikban meg a fiatalka tanítóval szemben megbotló özvegyasszony úgy látja, hogy ami történt, hát megtörtént, egyszer, ki tudja, hogy éppen akkor mért gyönge az (asszony)ember, de ha már megtörtént, mire lenne jó a harag, egyedül maradva is, meg különben is olyan szép lett ez a gyerek, és bizonyos, hogy szépen fölnevelődik majd.

Az Örömöcskék, vétkecskék székely, bukovinai, csángó mesék, tehát a népköltészet és zene alkotásainak felhasználásával született összeállítás, Kóka Rozália, Nagy Olga, Balázs Lívia gyűjtéséből. A szövegek, zenék, táncok szépsége, igen: varázsa, az előadás hatása alól nemigen vonhatja ki magát az ember. Jólesően biztató kezdés ez a munkarend szerinti tréning és válogatás után a JESZ – legalább is e keretek között – kezdő tagjai és együttese számára, akik közül mindenki érezhető jókedvvel és örömmel vesz részt a játékban. Mint ahogy a rendező, Mikuli János is, aki minden jel szerint pontosan érzékelte a produkció szívverését. Végig az az érzésünk: csak annyira avatkozik be, hogy az anyag önmagát rendezhesse el, tehát nem erőltet rá koncepciót, így a kontrasztok (feszültség/oldódás, szomorúság/öröm) belső lényegükből adódóan mintha önállóan bontakoznának ki, kiformálva az egészet.

S hogy mi ez az egész? Erre a kérdésre nem könnyű válaszolni, de könnyű késztetést érezni a válaszra. Talán főként arról van szó, hogy az ember sorsa minden változandóságával szemben nem eredendően védtelen. Legalább is addig nem – s itt nem muszáj „előírást” követnie, „kitalálásokba” bocsátkoznia – ameddig akár minden keserve, a másiktól eredő bántódása ellenére képes megőrizni magában a derűt, és újra ki tudja mondani, ha képes hinni benne, hogy: „Ha van kit szeress, s téged is szeretnek, magad virág vagy s örökké süt reád a nap.”

Ha nem így van, aktuális témánkban nehezen ellenőrizhető, akár visszafordíthatatlan folyamatok is létrejöhetnek, mindenki kárára.

Tóth Károly

JESZ: Örömöcskék, vétkecskék

Kigöngyölnek egy drapp drapériából, óvatosan kiforgatnak egy lányt: így kezdődik az Örömöcskék, vétkecskék előadása. Aztán kiderül (várhatóan, s a várhatón fölül), hogy ebből a szép lányból, mindenféle átváltozások során szépség, ígéret, titok, gyönyörűség, gond, öröm lesz, égi és földi, test és lélek, ábránd és valóság, kitárulkozás és elrejtettség, vonzalom és… és még annyi más. Aztán megjelennek, fiatalemberek, és nem annyira fiatalok is, akikről lényegében ugyanez elmondható - de

azért egy kicsit mégis másképpen persze.

Mindez pedig azért lehetséges így, egybefogva, mert az Örömöcskék, vétkecskék témája a szépséges szerelem, azaz ízetlenebb, de tárgyilagosabb nyelven a férfi/nő kapcsolat, minden kavartságával, kavarodásával és a mélyből fel-felcsillámló tisztaságával.

Vetített háttér (csillagos ég, népi szőttes, varrottas, madár és növénymotívumok, deszkakerítés láthatók rajta) előterében, olykor az ismét előkerülő drapériák közt bújócskázva, előbukkanva, szépséges hangzatok kíséretében kibontakozik egy sokszínű világ, a szerelem, az életöröm világa. Amelynél azonban kevés bonyolultabb, talányosabb dologgal találkozik az ember, csalitosaiban, ösvényein, fordulóiban, vagy éppen pusztaságán boldogság, hűtlenség, gyönyör, halál, irigység, odaadás, káröröm, jóság és ördög és még annyi más várhat az emberre, s ki tudná mikor és miért. Hol a jó Isten segítségét várja/kívánná az ember, hol az ördög kísértését, közeledtét tapasztalja, féli, s ez utóbbi, nem tréfa, az állhatatlanság bizonyítékaként meg is jelenik, személyesen. Ki mondhatná meg, hogy ez így van-e a legjobban, az viszont bizonyos - a látottak arról győznek meg - hogy így van, így egyensúlyos és így igaz. A fergeteges és méltóságos lejtésű táncok, csujjogatók, a pantomimszerű életképek, a hol vastagon vaskos (ún.„szókimondó”), hol szelíd fénnyel világító történések, a mesék hullámzása újra és újra ezt hozza elő. Az egyik, tájszólásban, ízesen előadott mese szerint maga Ádám kéri az Urat (egy idő után persze), hogy venné vissza tőle az asszonyát, aztán visszakéri, s megint, míg rá kell jönnie, hogy nincs más lehetőség, mint a Fönnvaló intését betartani („tűrjétek el egymást!”), meg hát az is be kell látni, hogy:”se vele, se nélküle.” A másikban meg a fiatalka tanítóval szemben megbotló özvegyasszony úgy látja, hogy ami történt, hát megtörtént, egyszer, ki tudja, hogy éppen akkor mért gyönge az (asszony)ember, de ha már megtörtént, mire lenne jó a harag, egyedül maradva is, meg különben is olyan szép lett ez a gyerek, és bizonyos, hogy szépen fölnevelődik majd.

Az Örömöcskék, vétkecskék székely, bukovinai, csángó mesék, tehát a népköltészet és zene alkotásainak felhasználásával született összeállítás, Kóka Rozália, Nagy Olga, Balázs Lívia gyűjtéséből. A szövegek, zenék, táncok szépsége, igen: varázsa, az előadás hatása alól nemigen vonhatja ki magát az ember. Jólesően biztató kezdés ez a munkarend szerinti tréning és válogatás után a JESZ – legalább is e keretek között – kezdő tagjai és együttese számára, akik közül mindenki érezhető jókedvvel és örömmel vesz részt a játékban. Mint ahogy a rendező, Mikuli János is, aki minden jel szerint pontosan érzékelte a produkció szívverését. Végig az az érzésünk: csak annyira avatkozik be, hogy az anyag önmagát rendezhesse el, tehát nem erőltet rá koncepciót, így a kontrasztok (feszültség/oldódás, szomorúság/öröm) belső lényegükből adódóan mintha önállóan bontakoznának ki, kiformálva az egészet.

S hogy mi ez az egész? Erre a kérdésre nem könnyű válaszolni, de könnyű késztetést érezni a válaszra. Talán főként arról van szó, hogy az ember sorsa minden változandóságával szemben nem eredendően védtelen. Legalább is addig nem – s itt nem muszáj „előírást” követnie, „kitalálásokba” bocsátkoznia – ameddig akár minden keserve, a másiktól eredő bántódása ellenére képes megőrizni magában a derűt, és újra ki tudja mondani, ha képes hinni benne, hogy: „Ha van kit szeress, s téged is szeretnek, magad virág vagy s örökké süt reád a nap.”

Ha nem így van, aktuális témánkban nehezen ellenőrizhető, akár visszafordíthatatlan folyamatok is létrejöhetnek, mindenki kárára.

Tóth Károly

Forrás webcím:
https://jesz.pte.hu/szivunk_tajai_gondolatok_jesz_baal_es_oromocskek_vetkecskek_cimu_eloadasait_latva

Hivatkozások
[1] https://jesz.pte.hu/sites/jesz.pte.hu/files/styles/large/public/11o26a1534_copy.jpg?itok=RhciofVC